

ANDRZEJ DENISIUK
Bydgoszcz

PROGRAMY ŚPIEWU I MUZYKI
W ZAKŁADACH KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI W POLSCE
W LATACH 1918--1939¹

Część IV. LICEA PEDAGOGICZNE

Programy śpiewu i gry na instrumentach w liceach pedagogicznych stawiały jako cel nauczania przedmiotów muzycznych rozbudzenie zainteresowań muzyką, a szczególnie śpiewem. O wprowadzeniu przedmiotów muzycznych, a także rysunku, zajęć praktycznych i ćwiczeń cielesnych do programu nauczania w liceach pedagogicznych zdecydowało kryterium zawodowe.² Zamiłowanie do muzyki, które absolwenci mieli wynieść z liceum, miało być później przeniesione na uczniów szkoły powszechnej. Drogą prowadzącą do tego celu było według programu przyswojenie dużego zasobu wartościowych pieśni, należyte rozwinięcie słuchu muzycznego i poczucia rytmu, wykształcenie głosu, rozbudzenie wrażliwości na piękno muzyczne, wyrobienie smaku estetycznego oraz gruntowne przygotowanie metodyczne niezbędne do nauczania śpiewu w szkole powszechnej. Te wszystkie zadania miały być osiągnięte przez lekcje śpiewu (rozumiane tutaj w szerokim tego słowa znaczeniu), naukę gry na instrumentach, zespołowe muzykowanie w chórach i orkiestrach oraz słuchanie audycji muzycznych.

Na lekcje śpiewu składały się: teoria muzyki, kształcenie słuchu, emisja głosu, wykonywanie pieśni oraz elementarne przygotowanie metodyczne. Wszystkie te elementy mogły występować na każdej lekcji.

Podstawowym materiałem, na którym opierano cały proces kształcenia muzycznego, były pieśni. Program przewidywał położenie dużego nacisku na śpiewanie pieśni jedno- i dwugłosowych z towarzyszeniem instrumentu (fortepianu albo lutni) lub a capella. Nauka pieśni w klasie pierwszej miała służyć przede wszystkim rozbudzeniu zamiłowania do śpiewu, w związku z czym poza pieśnią artystyczną (w pierwszym rzędzie Stanisława Moniuszki) poczesne miejsce miała zająć pieśń ludowa. W klasach drugiej i trzeciej należało w myśl programu, przenieść punkt ciężkości na te pieśni, za pomocą których przyszły nauczyciel miał budzić zamiłowanie do śpiewu u dzieci szkoły powszechnej. Akcentowano więc znaczenie pieśni z repertuaru szkolnego, a w szczególności ze zbiorów Zygmunta Noskowskiego, Stanisława Niewiadomskiego i Piotra Małczyńskiego. Niezależnie od tego program przewidywał dalsze rozszerzenie repertuaru pieśniowego odpowiedniego wiekowi i upodobaniom licealistów. W wyniku dwuletniej nauki przedmiotu muzycznego uczniowie liceum mieli wynieść duży zasób „pięknych i wartościowych” pieśni, które byłyby wykonywane przez nich równie chętnie także i poza lekcjami śpiewu. Co do poziomu wykonania wymagania programowe sprowa-

działy się do właściwego zróżnicowania dynamicznego, właściwego przebiegu agogicznego oraz uwydatnienia prozodii tekstu. Śpiew uwzględniający te elementy, miał podkreślać wartości estetyczne pieśni, przy czym cechować je miał „umiar i smak”. Wykonywane pieśni miały być zarazem materiałem do przeprowadzenia odpowiednich ćwiczeń głosowych z zakresu dykcji i emisji głosu. W tym celu należało stosować odpowiednie ćwiczenia głosowe oraz dbać o czysty śpiew indywidualny ucznia. W pieśniach i ćwiczeniach nauczyciel winien dążyć do nauczania należytego posługiwania się głosem w czasie śpiewu, a zwłaszcza stosowania spokojnego i głębokiego oddechu, wyraźnej wymowy samogłosek i spółgłosek oraz delikatnego, a przy tym dźwięcznego wydobywania głosu. Dużym ułatwieniem w osiągnięciu tych celów, zdaniem autorów programu, miało być poznanie narządu głosowego oraz odpowiednie wskazówki udzielane przez nauczyciela dotyczące higieny głosu podczas śpiewu.³

Wiele miejsca poświęcał program licealny śpiewowi chóralnemu i kształcenie uczniów w tego rodzaju śpiewie zalecał już od klasy pierwszej, w której należało opracować kilka pieśni na trzy lub cztery głosy. Program przewidywał, że każda klasa winna stanowić odrębny zespół chóralny, przygotowany do wykonania kilku pieśni wielogłosowych i poprawnego ich interpretowania. Jednak właściwy chór szkolny mieli tworzyć dopiero uczniowie klasy trzeciej, którzy byli już najbardziej przygotowani do tego rodzaju śpiewu. Przewidzianą jedną godzinę śpiewu należałoby poświęcić właśnie temu celowi. Repertuar chóru stanowić miały pieśni i utwory chóralne na trzy i cztery głosy. Wśród nich winny się znaleźć zarówno oryginalne utwory kompozytorów polskich, jak i opracowania wielogłosowe pieśni ludowych czy okolicznościowe utwory chóralne przydatne podczas uroczystości szkolnych. Wykonanie tych pieśni powinno być poprawne pod względem interpretacji ze szczególnym zwróceniem uwagi na prawidłowy oddech, wyraźną wymowę i należyłą emisję.⁴

Zalecaną pomocą w śpiewie wielogłosowym było wykonywanie przez uczniów trzy- lub czterogłosowych kanonów oraz kadencji złożonych z trójdźwięków triady.

W celu poprawnego śpiewania pieśni zarówno indywidualnie, jak i w zespole chóralnym niezbędne jest dobre wykształcenie słuchu i poczucia rytmu oraz rozwój ogólnej muzykalności. Program i w tym zakresie przewidywał odpowiednie ćwiczenia. Miały być one przeprowadzane na materiale pieśniowym lub pozostającym w związku z pieśnią. Zważywszy na przygotowanie muzyczne uczniów wstępujących do liceum zakres wymagań stawianych przez program był stosunkowo duży⁵. W wyniku kształcenia słuchu, uczeń powinien umieć zaśpiewać pieśni z nut, przy czym śpiew ten powinien być czysty, rytmiczny, wyraźny i pewny. Do osiągnięcia tych wyników miały prowadzić: systematyczny kurs czytania nut głosem, ćwiczenia słuchowe rozpoznawcze, dyktanda muzyczne i taktowanie w czasie wykonywania pieśni czy ćwiczeń solmizacyjnych. Powinno to przyczyniać się do świadomej analizy przebiegu muzycznego wykonywanych utworów, a w szczególności ich linii melodycznej, struktury rytmicznej i formalnej (tej ostatniej w bardzo ogólnym zakresie).

Autorzy programu wyrażali przekonanie, że należyte rozwinięcie słuchu muzycznego można osiągnąć jedynie w drodze traktowania poszczególnych uczniów indywidualnie. Dlatego też w liceum pedagogicznym zalecano możliwie częste stosowanie śpiewu indywidualnego, który w przekonaniu autorów programu, miał podstawowe znaczenie

dla przyszłego nauczyciela. Tam, gdzie istniały sprzyjające ku temu warunki, program zalecał stosowanie rytmiki ruchowej, w celu uzupełnienia kształcenia poczucia rytmu. Przygotowanie w tym zakresie miało ułatwić w późniejszej pracy prowadzenie zabaw rytmicznych i inscenizacji pieśni, co z kolei przewidziane było programem szkoły powszechnej. Ponadto, zdaniem autorów programu, uczniowie klasy trzeciej winni wprawiać się w poprawne zapisywanie ze słuchu pieśni, aby potem bez trudu notować pieśni i tańce ludowe.⁶

W zakresie wiadomości teoretycznych program przewidywał jedynie powtórzenie i utrwalenie wstępnych wiadomości nabytych w trakcie poprzednich studiów (pismo nutowe, takty $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$) oraz praktyczne zaznajomienie uczniów z interwałami muzycznymi, z budową tonacji majorowych i triad harmonicznymi w tych tonacjach oraz najczęściej używanymi terminami muzycznymi. Ponadto w liceach męskich i koedukacyjnych należało również zaznajomić uczniów z kluczem basowym. Przystwojenie tych wiadomości program przewidywał w klasie pierwszej.⁷

Uzupełnieniem wykształcenia muzycznego, jakie powinni wynieść z liceum pedagogicznego uczniowie, były audycje muzyczne organizowane mniej więcej raz na miesiąc. Nauczyciel mógł poświęcić na nie lekcję chóru lub wykorzystać inną wolną godzinę. Ich celem było zaznajomienie licealistów z wartościową muzyką, przede wszystkim polską, oraz wyrobienie smaku estetycznego. W myśl zaleceń programu powinny być one poprzedzone krótkimi pogadankami na temat wykonywanych utworów i ich kompozytorów. Jakkolwiek w treściach programowych wzmianka o audycjach muzycznych znajduje się w odniesieniu do klasy trzeciej, to jednak w komentarzu do programu zaznaczono, że powinna z nich korzystać w miarę możliwości cała młodzież licealna. Ze względu na to, że strona wykonawcza prezentowanych utworów powinna stać na wysokim poziomie artystycznym, program zalecał, aby wykonawcami byli artyści – soliści (śpiewacy, skrzypkowie lub pianiści) zespoły chóralne, kameralne czy orkiestry, których poziom artystyczny był odpowiednio wysoki. Program preferował muzykę żywą, a dopiero w przypadku braku odpowiednich wykonawców dopuszczał możliwość korzystania z radia lub gramofonu.⁸ Program audycji przy zachowaniu zasady stopniowania trudności miał być bardzo starannie opracowany. Uczniowie liceów słuchali audycji muzycznych już wcześniej, to jest w gimnazjach. W latach trzydziestych upowszechniono muzykę w całym szkolnictwie m. in. dzięki działalności Organizacji Ruchu Muzycznego, Polskiego Radia oraz coraz większej popularności gramofonów, program zalecał więc nawiązywanie i odwoływanie się do tego zasobu wiadomości, jaki wynieśli licealiści z gimnazjów.⁹ W liceum audycje obrazować miały historyczny rozwój muzyki oraz różnorodność form muzycznych. A oto przykładowy wykaz zagadnień zamieszczony w okólniku ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 1937 r: pieśń (od XVII wieku do najnowszych czasów), suita (kompozytorzy francuscy i Jan Sebastian Bach), sonata (forma sonaty na jeden, dwa lub więcej instrumentów: tercety, kwartety itp. klasyków wiedeńskich), symfonia (klasyczna), uwertura symfoniczna i uwertura operowa (dzieła zaczerpnięte przede wszystkim z polskiej twórczości muzycznej), opera (klasyczna, narodowa), oratorium (przede wszystkim klasyczne), poemat symfoniczny (przede wszystkim kompozytorów polskich).¹⁰

Ten sam okólnik zalecał także, aby audycje odbywały się wspólnie dla większej ilości liceów znajdujących się w danej miejscowości. Stawały się więc one z reguły wydarzeniem kulturalnym w życiu społeczności licealnej, Przewidując jednak także trudności w zorganizowaniu koncertów muzyki żywej, Ministerstwo zalecało korzystanie ze specjalnych audycji radiowych, które w roku szkolnym 1937/1938 odbywały się we czwartki drugiego i czwartego tygodnia każdego miesiąca od godziny 11.15 do 11.40. Pierwsza audycja w miesiącu przeznaczona była dla gimnazjów, a druga dla liceów ogólnokształcących i pedagogicznych.¹¹

W roku szkolnym 1938/1939 Polskie Radio rozszerzyło swoją działalność i audycje muzyczne nadawane były w każdy poniedziałek miesiąca (w pierwszy i trzeci poniedziałek miesiąca dla gimnazjów ogólnokształcących, natomiast w drugi i czwarty dla liceów ogólnokształcących). Przeznaczone one były dla tych szkół, które nie mogły z jakichkolwiek względów zorganizować żadnych lub niektórych lekcji muzyki żywej.¹² Dla tych szkół audycje radiowe były obowiązkowe. Pozostałe szkoły mogły również ich słuchać w zależności od uznania nauczyciela muzyki i śpiewu i w porozumieniu z dyrektorem szkoły.¹³ Audycje muzyczne zarówno dla gimnazjów, jak i liceów dzieliły się na dwa cykle: cykl A – podstawowy i cykl B – będący rozszerzeniem i uzupełnieniem cyklu A. Decyzja o wyborze jednego z nich zależała od nauczyciela muzyki i śpiewu. Okólnik nr 48 z dnia 9 IX 1938 roku dawał nauczycielowi prawo do polecenia uczniom słuchania tych audycji w domu.¹⁴ W tym samym dokumencie zaznaczono, że z audycji muzycznych przeznaczonych dla liceów ogólnokształcących mogą korzystać także według swojego uznania licea pedagogiczne i zawodowe, a z audycji dla gimnazjów ogólnokształcących – seminaria dla wychowawczyń przedszkoli i gimnazja zawodowe. Tak więc zamieszczone tutaj uwagi mogły się odnosić również do organizowania audycji w liceach pedagogicznych.

Prócz audycji muzycznych, które organizowała szkoła, nauczyciel – w myśl programu – powinien podkreślać wartość i zachęcać uczniów do wysłuchania koncertów symfonicznych, koncertów radiowych, a także zaznajomić ich z wartościowymi przedstawieniami operowymi.¹⁵

Trzeba przyznać, że ten dział programów kształcenia muzycznego (nie tylko w liceach pedagogicznych) został w Polsce rozwiązany bardzo dobrze. Było to w dużej mierze zasługą nie tylko władz oświatowych, ale przede wszystkim polskich działaczy kulturalnych i polskich artystów-muzyków, którzy w celu podnoszenia kultury muzycznej narodu nie wahali się ponosić trudy związane z podróżami i docierali do najdalszych nawet zakątków kraju. Forma nauki przez audycje muzyczne przyjęła w Polsce poważne rozmiary, a w jej realizacji brali udział najwybitniejsi polscy artyści-muzycy. Na uwagę zasługuje sam sposób ich organizacji ze względu na niskie koszty, co czyniło je tym samym dostępnymi dla wszystkich środowisk. Powiązanie audycji z programami szkolnymi oraz powierzenie prelekcji nauczycielom danych zakładów powodowały, że audycje muzyczne były przystępne i pożyteczne, a wysoki poziom artystyczny wykonywanych utworów gwarantował osiągnięcie zamierzonych celów.

Wykształcenie muzyczne, jakie otrzymywał uczeń w liceum pedagogicznym, miało podwójny cel: poszerzenie wykształcenia ogólnego oraz przygotowanie do prowadzenia lekcji śpiewu w szkole powszechnej.

Nad przygotowaniem metodycznym w tym zakresie miał czuwać nauczyciel śpiewu i muzyki. Program zaznaczał, że wiadomości metodyczne potrzebne do prowadzenia lekcji śpiewu należało podawać nie w formie teoretycznych wykładów, lecz w formie praktycznych wskazówek popartych żywymi przykładami. Wiedzę metodyczną mieli uczniowie zdobyć przez hospitacje i prowadzenie lekcji próbnych na terenie szkoły ćwiczeń i innych szkół powszechnych oraz przez próby dokonywane we własnej klasie podczas lekcji śpiewu, a także dzięki samodzielnym studiom podręczników i artykułów metodycznych odnoszących się do nauczania śpiewu. Z przeprowadzonych studiów należało składać sprawozdania w postaci referatów.

Autorzy programu uważali, że największe znaczenie dla przygotowania metodycznego miały lekcje w szkołach powszechnych, dlatego zalecali szczególnie staranne ich przygotowanie. Sprowadzało się ono, według programu, do tego, że uczniowie sami musieli umieć zaśpiewać czysto i rytmicznie wybrane pieśni oraz zdawać sobie jasno sprawę z celu, do którego dążyli w trakcie lekcji, i z drogi, jaką postępować powinni przy rozwiązywaniu wytyczonego zagadnienia metodycznego.¹⁶

To praktyczne nastawienie programu wynikało z faktu, iż autorzy zdawali sobie sprawę z bardzo niewielkiego zasobu wiedzy muzycznej, jaki mogło zapewnić swoim wychowankom liceum pedagogiczne. Wydaje się więc słuszne założenie autorów programu, że absolwenci tego liceum winni być przygotowani tylko do prowadzenia śpiewu w pierwszych czterech oddziałach szkoły powszechnej.¹⁷

Przygotowanie metodyczne zdobywał uczeń już w pierwszych dwóch klasach, kiedy to nie był jeszcze w dostatecznym stopniu wprowadzony w tajniki wiedzy muzycznej. W klasie pierwszej uczeń próbował nauki pieśni we własnej klasie.¹⁸ Jednak właściwe przygotowanie metodyczne znalazło swe miejsce w programie klasy drugiej. Wymienia się tutaj takie zagadnienia, jak: zaznajomienie z obowiązującymi programami nauki śpiewu w szkołach powszechnych trzeciego, drugiego i pierwszego stopnia, praktyczne opracowanie materiału nauczania w zakresie pierwszych czterech oddziałów, zapoznanie z głównymi zagadnieniami nauki śpiewu w szkole powszechnej odnoszącymi się do wydobywania głosu w czasie śpiewu, kształcenia słuchu muzycznego i poczucia rytmu, nauczania pieśni ze słuchu, za pomocą nut i z nut, należytej interpretacji pieśni oraz śpiewu dwugłosowego, przykładowe realizowanie wybranych zagadnień metodycznych nauki śpiewu przez nauczyciela i uczniów na terenie własnej klasy oraz na lekcjach w szkole powszechnej, omówienie polskiej literatury metodycznej, śpiewników i podręczników do nauki śpiewu w szkole powszechnej – głównie z zakresu czterech pierwszych lat nauczania, inscenizacja pieśni, wykorzystanie kamertonu lub instrumentu w nauczaniu śpiewu.

Jakkolwiek wszyscy uczniowie w myśl założeń programowych mieli jeszcze w klasie trzeciej uczęszczać na obowiązkowe lekcje śpiewu, to jednak należy pamiętać, że były one wykorzystywane na chór i audycje muzyczne. Praca szkoły w tym kierunku miała się przyczynić do pogłębienia kultury muzycznej uczniów. Nie mogła ona jednak decydująco wpłynąć na osiągnięcia głównego celu tego przedmiotu w zakładzie kształcenia nauczycieli typu średniego, jakim było przygotowanie do prowadzenia wszystkich przedmiotów szkoły powszechnej.

Omówione powyżej wymagania programowe odnosiły się do wszystkich uczniów

liceum. Jednak, jak już to zaznaczono w poprzednim artykule,¹⁹ oprócz zajęć obowiązkowych uczniowie mogli podjąć naukę gry na instrumentach traktowaną jako przedmiot nadobowiązkowy. Do wyboru mieli trzy instrumenty: skrzypec, fortepian i lutnię. Nauka gry odbywała się grupowo (również i na fortepianie) w ciągu dwóch pierwszych lat nauczania. Pewne wątpliwości budzi już sprawa wyboru instrumentu, zwłaszcza że przy decyzji dotyczącej podjęcia nauki gry na którymś z nich brano pod uwagę jedynie życzenia ucznia, a nie np. fakt posiadania już pewnych umiejętności nabytych w dotychczasowych studiach.

O ile w seminariach nauczycielskich możliwość wyboru skrzypiec jako instrumentu nauczania do pewnego stopnia uzasadniona była czterema latami pobierania nauki gry,²⁰ o tyle w liceach pedagogicznych dwa lata nauki i starszy wiek uczniów tego uzasadnienia pozbawiał. Dwuletni okres nauczania gry na tym instrumencie ze względu na stopień trudności, który miał do pokonania uczeń, nie stwarzał szans na opanowanie instrumentu do tego stopnia, aby mógł on stać się przydatny w późniejszej praktyce nauczycielskiej. Nauczanie gry na skrzypcach byłoby uzasadnione jedynie w przypadku kontynuacji rozpoczętej już wcześniej nauki.

Osobnym zagadnieniem była organizacja nauczania w liceach pedagogicznych. Jak wiadomo, uczeń już w gimnazjum ogólnokształcącym mógł pobierać naukę gry na skrzypcach w ramach przedmiotu nadobowiązkowego. W związku z tym w liceach pedagogicznych znaleźli się uczniowie, którzy umieli już grać na tym instrumencie. Ponieważ nauka gry instrumentalnej w liceach pedagogicznych prowadzona była zbiorowo, w jednej grupie mogli się znaleźć zarówno uczniowie zaawansowani, jak i początkujący. Zorganizowanie w tych warunkach właściwego przebiegu procesu dydaktycznego było, podobnie jak i na lekcjach śpiewu, niezwykle trudne. Aby przeciwdziałać takiemu stanowi rzeczy należało podzielić cały zespół na grupy wg stopnia zaawansowania gry na skrzypcach. Podobnie jak w gimnazjach ogólnokształcących, tak i w liceach pedagogicznych podział na grupy w przypadku nauki gry na instrumentach dokonywany był nie według klas lecz według umiejętności gry ucznia. Tworzenie odpowiednich grup zostało jednakże ograniczone przepisami ograniczającymi liczebność grup do dwunastu osób.²¹ W praktyce mogło to uniemożliwić organizację grup według kryteriów, które przewidywał program.

Podobnie przedstawiała się sprawa z nauką gry na fortepianie. I w tym przypadku uczeń nie posiadający przygotowania w momencie rozpoczęcia nauki w ciągu dwóch lat nie był w stanie osiągnąć zadowalających wyników. Piętnaście minut w ciągu tygodnia (bo tyle czasu przypadało na jednego ucznia) z pewnością nie mogło być wystarczające do takiego opanowania gry, które mogłoby być przydatne w późniejszej pracy zawodowej.

Z tych instrumentów, które proponował program, najłatwiejszym do opanowania była lutnia. Dwuletnia nauka gry na tym instrumencie mogła doprowadzić nawet ucznia początkującego do pewnej biegłości technicznej, którą absolwent z powodzeniem mógł wykorzystać w pracy szkolnej. Ponieważ był to instrument najłatwiejszy do opanowania, przewidziano, że nauka gry na nim będzie trwała tylko jedną godzinę tygodniowo, ograniczało to w poważnym stopniu wykorzystanie tych szans, jakimi pływały ze stosunkowo łatwiejszej techniki gry.

Pomimo tego, że do liceów przyjmowano młodzież z różnym przygotowaniem w grze na instrumentach (przy egzaminach wstępnych nie badano tego) oraz że program przewidywał organizację grup według stopnia zaawansowania uczniów w tej grze, a nie według klas, program szczegółowy przewidywał tylko dwa poziomy nauczania. Poziom pierwszy stanowił pierwszy rok nauczania, natomiast poziom drugi – drugi rok nauczania.²²

Poziom pierwszy, jak wynika z treści programowych przeznaczony był dla uczniów początkujących, natomiast poziom drugi stanowił kontynuację poziomu pierwszego. Nie przewidziano więc programu dla tych uczniów, którzy przez kilka lat uczyli się w szkole stanowiącej bazę rekrutacyjną dla liceów pedagogicznych i nie stworzono tym samym możliwości kontynuacji rozpoczętej już przez nich wcześniej nauki gry.

To minimalistyczne nastawienie programu licealnego do śpiewu i muzyki, wyrażające się chociażby już w fakcie przeniesienia muzyki do rzędu przedmiotów nadobowiązkowych, a także w formalnym potraktowaniu badania uzdolnień muzycznych w czasie egzaminów wstępnych,²³ było rekompensowane do pewnego stopnia przez wybitnie praktyczne ułożenie wymagań programowych. Autorzy programu, wiedząc z pewnością o niemożliwości osiągnięcia w tak krótkim czasie wielkich wyników, stwierdzili, że nauka „...winna zmierzać wyraźnie ku skromnym, ale praktycznym celom wykonywania pieśni z repertuaru szkolnego w łatwych układach”.²⁴

W klasie trzeciej zdolniejsi uczniowie, którzy opanowali już w dostatecznym stopniu grę na jakimś instrumencie, mogli wchodzić w skład zespołu instrumentalnego z podstawowymi instrumentami: fortepianem i skrzypcami. Miał to być więc duet lub trio skrzypcowe w kilkakrotnej obsadzie z akompaniamentem fortepianu. Zgodnie jednak z zaleceniami programu, pożądane było rozszerzenie tego składu instrumentów smyczkowych do kwintetu. W razie sprzyjających ku temu warunków można było taki zespół wzbogacić odpowiednimi instrumentami dętymi (fletem, klarnetem, trąbką, waltornią lub puzonem) i ewentualnie instrumentami perkusyjnymi.²⁵ Związane to było jednak z koniecznością posiadania umiejętności gry zdobytych poza liceum w którym nie prowadzono przecież nauki gry na instrumentach nie objętych programem nauczania. Zbyt krótki okres pobytu ucznia w liceum, a jeszcze krótszy w zespole, nie zachęcał nauczycieli muzyki do podejmowania we własnym zakresie nauki gry na instrumentach, ponieważ wyniki pracy takiego zespołu nie mogły być zadowalające. Podobnie i program nie stawiał w tym zakresie wyższych wymagań. Ograniczały się one do wykonywania łatwych, lecz wartościowych pod względem artystycznym utworów, głównie polskich kompozytorów: utwory te przeznaczone były z reguły na zespoły złożone z dwóch do kilku instrumentów. Przy muzykowaniu zespołowym zadaniem nauczyciela było zwracanie uwagi na czystość stroju instrumentów, poprawność intonacji, precyzję rytmiczną oraz właściwą interpretację.

Przy promowaniu z klasy do klasy brano pod uwagę jedynie oceny z przedmiotów obowiązkowych.²⁶

W klasie trzeciej uczniowie mogli z grupy przedmiotów artystyczno-technicznych²⁷ wybrać jeden przedmiot, z którego zakresu chcieli pogłębić swoje wiadomości i umiejętności. Dopuszczano możliwość śpiewu i muzyki, uwarunkowane to jednak było posiadaniem umiejętności zdobytych poza liceum lub dobrym opanowaniem tego przedmio-

tu w dotychczasowej nauce licealnej. Na przedmiot taki przeznaczano się w trzeciej klasie trzy godziny tygodniowo. Jeżeli chodzi o muzykę, to spośród trzech godzin dwie godziny przeznaczone były na naukę gry na fortepianie lub skrzypcach, a jedna godzina na śpiew.

Na lekcjach śpiewu uczniowie mieli nadal rozwijać swoje umiejętności z zakresu kształcenia słuchu oraz pogłębiać wiadomości z zakresu teorii muzyki. Ten trzeci w liceum rok nauki poświęcony był również dalszemu przygotowaniu metodycznemu do prowadzenia śpiewu w niższych oddziałach szkoły powszechnej oraz zdobyciu tych umiejętności w stosunku do oddziałów wyższych. Natomiast celem nauki gry na instrumentach było dalsze pogłębienie umiejętności gry przy szczególnym nacisku położonym na osiągnięcie lepszej techniki. I na tym poziomie przy nauczaniu gry instrumentalnej zauważa się wyraźne nastawienie praktyczne.²⁸ Rok ten stanowił więc w pewnym stopniu rodzaj specjalizacji w wybranych przedmiotach z grupy artystyczno-technicznych.²⁹ Takie postawienie problemu było nowe w porównaniu z programami seminariálnymi. Jednak wydaje się, że w odniesieniu do kształcenia muzycznego nie wyciągnięto z tego wniosków organizacyjnych do końca. Jak wynika z analizy programów oraz innych czynników mających wpływ na wyniki, jakie mogli osiągnąć absolwenci liceów pedagogicznych, przygotowanie muzyczne, jakie mogło im liceum zapewnić, było niewystarczające do dobrego prowadzenia tego przedmiotu w szkołach powszechnych, tym bardziej nie mogło ono wystarczać w przygotowaniu do pracy muzycznej na rzecz środowiska.

Tego samego zdania był chyba również dr Tadeusz Strumiłło, który wysunął projekt utworzenia harcerskiego liceum pedagogicznego.³⁰ W projekcie tym pisał: „Specjalizacja i usprawnienie artystyczne winno być podobnie popierane praktycznie ponad minimum obowiązujące wszystkich uczniów. Śpiew, muzyka instrumentalna, rysunek, malarstwo, plastyka i sztuka teatralna winny być analogicznie potraktowane, jak zajęcia praktyczne. Dbać tu naturalnie będzie trzeba o poznanie dorobku danej dziedziny w kulturze ojczystej i światowej, aby uzdolnić tych, co się będą specjalizowali w danym rodzaju ekspresji artystycznej, do twórczej współpracy w mnożeniu dóbr kulturalnych.”³¹

Twórca wspomnianego projektu uznał więc, że to minimalne przygotowanie, które będą otrzymywać wszyscy uczniowie w liceach pedagogicznych, nie będzie nawet wystarczające do prowadzenia zajęć w harcerstwie.

PRZYPISY

¹ Artykuł niniejszy jest czwartym z cyklu pięciu artykułów poświęconych zagadnieniu programów śpiewu i muzyki w zakładach kształcenia nauczycieli okresu międzywojennego. Pierwszy artykuł z tego cyklu ukazał się w „Studiach z wychowania muzycznego” nr 1 i poświęcony był programom w seminariach nauczycielskich, drugi, omawiający programy śpiewu na państwowych kursach nauczycielskich, zamieszczono w zeszycie drugim, natomiast trzeci, opublikowany w numerze trzecim, przedstawia organizację kształcenia muzycznego w jędrzejewiczowskich liceach pedagogicznych. Ten artykuł stanowi niejako kontynuację poprzedniego i ogranicza się jedynie do omówienia oraz analizy samych treści programowych.

² Program nauki (tymczasowy) w państwowych liceach pedagogicznych z polskim językiem nauczania, Lwów 1938, s. 14

³ Ibidem, s. 227–228

⁴ Ibidem, s. 219–222

⁵ Przy egzaminie wstępnym nie badano wiadomości ani umiejętności z zakresu muzyki, lecz jedynie słuch muzyczny. W gimnazjach ogólnokształcących śpiew i muzyka były przedmiotami nadobowiązkowymi, tak więc do liceum pedagogicznego mogli być przyjęci uczniowie, którzy mieli przygotowanie muzyczne tylko takie, jakie wynieśli z sześcioletniej szkoły powszechnej. Co gorsza, że mogli oni mieć czteroletnią przerwę w nauce tych przedmiotów (szerzej omówiłem to zagadnienie w poprzednim numerze „Studiów z wychowania muzycznego”).

⁶ Program nauki ... loc. cit., s. 219–222.

⁷ Ibidem, s. 219–222.

⁸ Ibidem, s. 219–222

⁹ Żywy rozwój audycji muzycznych w Polsce oraz docenienie tej formy upowszechniania muzyki przez nauczycielstwo i władze oświatowe skłoniły Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do uregulowania tego problemu oraz do nadania temu ruchowi pewnych form organizacyjnych i programowych. W wydanym w 1935 roku okólniku w sprawie organizacji audycji muzycznych (okólnik nr 80 z dnia 11 IX 1935 roku (IIs-5177/35) w sprawie organizacji audycji muzycznych na rok szkolny 1935/1936 w państwowych gimnazjach ogólnokształcących. Dz. Urz. MWRiOP nr 8/1935, poz. 161) Ministerstwo określiło cele, sposób przeprowadzania, ilość audycji w ciągu roku szkolnego, formy i rodzaj audycji. Według tego dokumentu, celem audycji muzycznych dla młodzieży gimnazjalnej było przede wszystkim rozbudzenie estetycznej wrażliwości na muzykę, przyzwyczajenie do obcowania z nią i wyrobienie potrzeby jej słuchania. Czas przeznaczony na jedną audycję wynosił czterdzieści pięć minut, z czego trzydzieści minut miała wypełniać muzyka, a piętnaście komentarz słowny. W ciągu całego roku szkolnego powinno się odbyć co najmniej osiem takich audycji. Przy prezentowaniu utworów muzycznych pierwszeństwo przed muzyką mechaniczną miała muzyka wykonywana „na żywo”. Uzasadnione to było nie zawsze najlepszą jakością techniczną odbiorników radiowych i gramofonów oraz koniecznością wytworzenia specyficznej atmosfery, towarzyszącej na ogół koncertom. Pomocą przy organizowaniu audycji mieli służyć kuratorzy instruktorzy śpiewu i muzyki, a w przypadku ich braku – instruktorzy ministerialni. Zajęcia te były obowiązkowe dla wszystkich uczniów gimnazjów, dzięki czemu mogły one stanowić punkt odniesienia w liceach pedagogicznych.

¹⁰ Okólnik nr 76 z dnia 21 VII 1937 roku (IIs-5659/1937) w sprawie organizacji audycji muzycznych w państwowych liceach ogólnokształcących i pedagogicznych. Dz. Urz. MWRiOP nr 10/1937, poz. 321.

¹¹ Ibidem.

¹² Okólnik nr 34 z dnia 4 VII 1939 roku. Nr II S-4173/38 w sprawie organizacji audycji muzycznych. Dz. Urz. MWRiOP nr 8/1938, poz. 294.

¹³ Okólnik nr 48 z dnia 9 IX 1938 roku (II Pr.-8131/38) w sprawie radiowych audycji szkolnych dla szkół średnich ogólnokształcących i zawodowych w roku szkolnym 1938/1939. Dz. Urz. MWRiOP nr 10/1938, poz. 299.

¹⁴ Ibidem.

Program nauki ... Audycje muzyczne, loc. cit.

¹⁵ Program nauki ... Muzyka – przedmiot obowiązkowy. Metodyka nauczania, loc. cit.

¹⁷ Wynika to z treści zawartych w programie dla klasy drugiej.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ A. Denisiuk. *Organizacja kształcenia muzycznego w jędrzejewiczowskich liceach pedagogicznych*. „Studia z wychowania muzycznego” 1978, nr 3, s.13,14.

²⁰ O programach w seminariach nauczycielskich pisałem w numerze pierwszym Studiów z wychowania muzycznego.

²¹ Obwarowanie to zawiera rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 6 III 1937 roku nr II S-1291/37 o organizacji państwowego liceum pedagogicznego. Dz. Urz. MWRiOP nr 3/1937, poz. 56.

²² Program nauki ... *Muzyka*. Przedmiot nadobowiązkowy, loc. cit., s. 223–225.

²³ O sposobach przeprowadzania rekrutacji do liceum pedagogicznego pisałem w drugim zeszytu Studiów z wychowania muzycznego.

²⁴ Program nauki ... *Gra na fortepianie*, loc. cit.

²⁵ Ibidem. *Zespół instrumentalny*.

²⁶ Rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 6 III 1937 roku Nr II S-1291/37 o organizacji państwowego liceum pedagogicznego. Dz. Urz. MWRiOP nr 3/1937, poz. 5§13.

²⁷ Podobnie jak w seminarium nauczycielskim występujące w liceum przedmioty można podzielić na trzy grupy: przedmioty ogólnokształcące, przedmioty pedagogiczne i artystyczno-techniczne. Te ostatnie, a wśród nich rysunek, zajęcia praktyczne, śpiew, ćwiczenia cielesne miały dać uczniom „osobiste usprawnienie oraz metodykę nauczania na poziomie szkoły powszechnej”. Program nauki (tymczasowy) w państwowych liceach pedagogicznych z polskim językiem nauczania wprowadzony okólnikiem ministra WRiOP nr 74 z dnia 24 VII 1937 roku (nr II Pr.-6684/37) w sprawie programu nauki w klasie I państwowego liceum pedagogicznego. Dz. Urz. MWRiOP nr 9/1937, poz. 313, program ten wydany został w formie powielaczowej, (CAAN w Warszawie. Zespół: Ministerstwo WRiOP, sygn. 173).

²⁸ Program nauki ... *Muzyka*. Przedmiot obowiązkowy, loc. cit.

²⁹ Oprócz wybranego jednego przedmiotu z grupy przedmiotów artystyczno-technicznych uczeń wybierał ponadto jeszcze dwa z pozostałych przedmiotów, z których pogłębiał swoje wiadomości na drodze samodzielnej pracy pod kierunkiem nauczyciela. O ile jednak w tamtych przedmiotach główne nastawienie szło w kierunku przygotowania ucznia do dalszej pracy samokształceniowej, co podkreślał z naciskiem program nauczania, o tyle w nauce śpiewu i muzyki nastawienia takiego nie można zauważyć.

³⁰ W 1936 roku dr Tadeusz Strumiłło przesłał do Wydziału Oświecenia Publicznego Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach projekt utworzenia liceum pedagogicznego. Nauczyciele i uczniowie liceum mieli być harcerzami i poza normalnym przygotowaniem do pracy w zawodzie nauczycielskim otrzymywali by przygotowanie do pracy w charakterze instruktora harcerstwa (WAP w Katowicach, Zespół: Urząd Wojewódzki Śląski Wydział Oświecenia Publicznego, sygn. 589).

³¹ Ibidem.

LES PROGRAMMES DU CHANT ET DE LA MUSIQUE DANS LES INSTITUTIONS DE L'INSTRUCTION DES INSTITUTEURS DE 1918 à 1939

Par IV. Lycées pédagogiques

Résumé

Cet article est le quatrième du cycle des cinq articles publiés dans les cahiers précédents, qui portaient le titre „Les Recherches dans l'Education Musicale”. Ce cycle est consacré aux programmes du chant et de la musique dans les institutions de l'enseignement des instituteurs dans les années 1937-1939.

Les formes principales de l'enseignement musical des élèves ces institutions étaient: le chant, le chœur, le progrès de la voix, de l'ouïe et de sens du rythme, les auditions musicaux, l'apprentissage de jeu des instruments et l'orchestre.

Un grand rôle dans ce domaine joue la préparation méthodique pour la direction des leçons du chant dans les écoles publiques. Il faut remarquer également l'organisation spécifique de l'enseignement musical.

ПРОГРАММА ПЕНИЯ И МУЗЫКИ В СРЕДНИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УЧИЛИЩАХ В ПОЛЬШЕ В 1918—1939 ГОДАХ.

IV часть. Педагогические лицей

Резюме

Настоящая статья является четвертой статьей из цикла работ, в которых автор рассматривает программы обучения пению и музыке в средних педагогических училищах в Польше в 1918—1939 годах.

В статье анализируется дидактическое и общевоспитательное содержание программы обучения пению и игре на струнных и духовых инструментах в педагогических лицеях организованных уставом от 11 марта 1932 года и распоряжением ответственного министерства от 6 марта 1937 года.

ANEKS

Program nauki (tymczasowy) w państwowym liceum pedagogicznym z polskim językiem nauczania. PWKS we Lwowie, Lwów 1938.

MUZYKA

Przedmiot obowiązkowy

Klasa I

ŚPIEW

(3 godziny tygodniowo)

Pieśni jedno- i dwugłosowe, wybierane spośród religijnych, narodowych, artystycznych i ludowych. Od czasu do czasu kanony i łatwe pieśni chóralne na 3 lub 4 głosy. Kształcenie prawidłowego oddechu, wyraźnej wymowy i należytego wydobywania głosu.

Powtórzenie i utrwalenie wstępnych wiadomości teoretycznych nabytych w poprzednich studiach (pismo nutowe, takty $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$) praktyczne zaznajomienie z interwałami muzycznymi, z budową tonacji majorowych i triad muzycznych w tych tonacjach, oraz najczęściej używanymi terminami muzycznymi; w liceach męskich i koedukacyjnych ponadto z kluczem basowym.

Systematyczny kurs czytania nut głosem, oparty przede wszystkim na materiale pieśniowym w zakresie tonacji majorowych o mniejszej ilości znaków przykluczowych. Kształcenie słuchu przez odpowiednie ćwiczenia rozpoznawcze i dyktanda muzyczne. Kształcenie poczucia rytmicznego przez stosowanie taktowania podczas śpiewu i odpowiednie ćwiczenia rytmiczne śpiewanie kadencji w tonacjach majorowych.

Próby uczenia pieśni we własnej klasie. Posługiwanie się przy tych próbach kamertonem lub instrumentem.

Klasa II

ŚPIEW

(3 godziny tygodniowo)

Trudniejsze pieśni jedno- i dwugłosowe, wybrane spośród religijnych, narodowych, artystycznych i ludowych. Trudniejsze kanony i pieśni chóralne na 3 i 4 głosy. Dalsze kształcenie prawidłowego oddechu, wyraźnej wymowy i należytego wydobywania głosu.

Praktyczne zaznajomienie z tonacjami minorowymi o mniejszej ilości znaków przykluczowych.

Dalszy systematyczny kurs czytania nut głosem, oparty przede wszystkim na materiale pieśniowym w zakresie tonacji majorowych z większą ilością, a w zakresie tonacji minorowych z mniejszą ilością znaków przykluczowych. Dalsze kształcenie słuchu muzycznego i poczucia rytmicznego. Śpiewanie kadencji w tonacjach majorowych i minorowych.

Zaznajomienie z obowiązującymi programami nauki śpiewu w szkołach powszechnych III, II i I stopnia, praktyczne opracowanie materiału nauczania w zakresie pierwszych czterech oddziałów. Zapoznanie z głównymi zagadnieniami nauki śpiewu w szkole powszechnej, odnoszącymi się do wydobywania głosu w czasie śpiewu, kształcenie słuchu muzycznego i poczucia rytmicznego, nauczanie pieśni ze słuchu na podstawie nut i z nut; należytej interpretacji pieśni

oraz śpiewu dwugłosowego. Przykładowo realizowanie wybranych zagadnień metodycznych nauki śpiewu przez nauczyciela i uczniów we własnej klasie oraz na lekcjach w szkole powszechnej. Omówienie polskiej literatury metodycznej do nauki śpiewu w szkole powszechnej, śpiewników i podręczników.

Pieśni stosowane w szkole powszechnej, głównie z zakresu pierwszych czterech lat nauczania. Inscenizacja pieśni. Stosowanie kamertonu lub instrumentu w nauczaniu śpiewu.

Klasa III

Obowiązkowo dla wszystkich uczniów

CHÓR

(1 godzina tygodniowo)

Pieśni i utwory chóralne na 3 i 4 głosy: będą to pieśni i utwory oryginalne polskich kompozytorów, opracowania wielogłosowe pieśni ludowych oraz utwory chóralne mające zastosowanie podczas uroczystości szkolnych. Kompozycje te należy wykonywać w odpowiedniej interpretacji z uwzględnieniem prawidłowego oddechu, wyraźnej wymowy i należytej emisji głosu.

Organizowanie na lekcjach chóru lub innych wolnych godzinach audycji muzycznych mniej więcej raz w miesiącu celem wyrobienia smaku młodzieży i zaznajomienia jej z wartościową muzyką. Audycje winny być połączone z krótkimi pogadankami na temat utworów wykonywanych i życia ich twórców. Programy winny zawierać w pierwszym rzędzie utwory polskich kompozytorów.

Dla grupy uczniów wybierających muzykę

A. ŚPIEW

(1 godzina tygodniowo)

Pieśni dwu- i trzygłosowe opracowywane samodzielnie przez uczniów ze szczególnym uwzględnieniem pieśni przeznaczonych do użytku w wyższych klasach szkoły powszechnej.

Pogłębienie sprawności w czytaniu z nut pieśni w tonacjach majorowych i minorowych, także na dwa i trzy głosy, oraz wprawiania się w zapisywanie nutami melodii pieśni.

Praktyczne zaznajomienie z programem nauczania śpiewu w klasach wyższych szkoły powszechnej, w szczególności omówienie zagadnień dotyczących śpiewu wielogłosowego; metod solfeżu, prowadzenia chóru, wyboru śpiewników i stosowania podręczników.

Analiza melodii, rytmiki i formy pieśni stosowanych w szkole. Próby lekcyjne we własnej klasie i szkole powszechnej ilustrujące rozwiązywanie pewnych zagadnień metodycznych z zakresu nauczania śpiewu. Towarzystwo na instrumencie do śpiewu. W związku z tym zaznajomienie z głównymi zasadami harmonizowania melodii celem poprawnego akompaniamentu do wykonywanych pieśni.

Najważniejsze wiadomości o kompozycjach i kompozytorach muzycznych, szczególnie polskich.

B. GRA NA SKRZYPCACH LUB FORTEPIANIE

(2 godziny tygodniowo)

GRA NA SKRZYPCACH

Rozwijanie techniki palcowej i smyczkowej przy pomocy odpowiednich ćwiczeń i etюд znanych kompozytorów skrzypcowych w pozycji pierwszej.

Wdrożenie w początki gry w pozycji III i V. Wykonywanie utworów skrzypcowych, łatwiejszych duetów i tercetów oraz pieśni w układach wielogłosowych, także z zastosowaniem gry w poznanych pozycjach. Pamięciowe przyswajanie pieśni używanych w szkole.

GRA NA FORTEPIANIE

Dalsze wyrabianie biegłości w stosowaniu łatwiejszych pasażów i akordów przez odpowiednie ćwiczenia i etiudy. Opracowanie kilku łatwych utworów fortepianowych przede wszystkim polskich kompozytorów. Opanowanie większej ilości pieśni, z uwzględnieniem repertuaru szkolnego w łatwych układach fortepianowych oraz akompaniamentów do pieśni częściowo także z pamięci. Gra na cztery ręce.

Przedmiot nadobowiązkowy
Klasa I

GRA NA SKRZYPCACH

(2 godziny tygodniowo)

Wprawianie w prawidłowe trzymanie skrzypiec i smyczka oraz w zachowywaniu poprawnej postawy w czasie gry. Zaprawianie we właściwe ustawianie palców na strunach w różnych układach w zakresie pierwszej pozycji i ćwiczenia na wyrobienie biegłości palców. Stosowanie różnych rodzajów prowadzenia smyczka. Opracowywanie gam, ćwiczeń intonacyjnych i rytmicznych prostych pieśni i utworów skrzypcowych w tonacjach majorowych i minorowych, łatwych ze stanowiska techniki skrzypcowej. Pamięciowe przyswajanie pieśni, głównie takich, które stosuje się w szkole. Wykonywanie łatwych duetów i pieśni dwugłosowych.

GRA NA FORTEPIANIE

(2 godziny tygodniowo)

Wprawianie we właściwy układ ręki podczas gry oraz w poprawne i wyraźne uderzenie palcami w klawisze. Wyrabianie biegłości palców bez podkładania i z podkładem. Początki gry akordowej. Posługiwanie się w grze nutami w kluczu skrzypcowym i basowym. Wykonywanie łatwych ćwiczeń, pieśni i utworów fortepianowych w tonacjach majorowych i minorowych. Przyswajanie pamięciowe pieśni w łatwych układach.

GRA NA LUTNI

(1 godzina tygodniowo)

Wskazówki techniczne co do posługiwania się instrumentem. Strojenie lutni. Opracowywanie gam, ćwiczeń, melodii pieśni i utworów lutniowych w tonacjach najczęściej używanych na lutni w zakresie pozycji pierwszej. Wprawianie w grę akordową stosowaną przy akompaniamentach do pieśni.

Wykonywanie z pamięci pieśni używanych w szkole oraz odpowiednich akompaniamentów. Zapoznanie z zasadami stosowania trójdźwięków I, IV i V stopnia w harmonizacji melodii.

Klasa II

GRA NA SKRZYPCACH

(2 godziny tygodniowo)

Dalsze ćwiczenia na wyrobienie biegłości palców i sprawności w posługiwaniu się smyczkiem. Wykonywanie gam, trójdźwięków, ćwiczeń intonacyjnych i rytmicznych oraz łatwych pieśni i utworów skrzypcowych w tonacjach majorowych i minorowych z większą ilością znaków przykluczowych. Przyswajanie pamięciowe pieśni stosowanych w szkole. Łatwe pieśni na dwa głosy i duety.

GRA NA FORTEPIANIE

(2 godziny tygodniowo)

Dalsze ćwiczenia na wyrobienie sprawności w grze pasażowej i akordowej w różnych tonacjach majorowych i minorowych. Wykonywanie pieśni w łatwych układach i pamięciowe ich przyswajanie. Łatwe utwory fortepianowe na 2 i 4 ręce. Próby harmonizowania na fortepianie melodii przy pomocy akordów I, IV i V stopnia.

GRA NA LUTNI

(1 godzina tygodniowo)

Dalsze rozwijanie biegłości w technice pasażowej i akordowej z zastosowaniem pozycji I-V. Opracowywanie ćwiczeń, etiud, utworów lutniowych i pieśni, także w trudniejszych do opanowania tonacjach. Pamięciowe przyswajanie melodii pieśni, szczególnie tych, które stosuje się w szkole. Wykonywanie trójdźwięków I, IV i V stopnia w najczęściej używanych na lutni tonacjach oraz stosowanie ich w akompaniamencie do śpiewu.

Klasa III

GRA INSTRUMENTALNA ZESPOŁOWA

(1 godzina tygodniowo)

Wykonywanie łatwych, wartościowych pod względem artystycznym utworów, głównie polskich kompozytorów, na zespoły złożone z dwóch do kilku instrumentów. Przy wykonywaniu należy dbać o czyste zestrojenie instrumentów, o poprawność intonacyjną i rytmiczną oraz należyłą interpretację.

